

Hóvári János – Tasnádi Edit – Tüskés Anna –
Tüskés Gábor – Vásáry István

Mikes Kelemen
Rodostó magyar krónikása

János Hóvári – Edit Tasnádi – Anna Tüskés –
Gábor Tüskés – István Vásáry

Tekirdağ Tarihinin Macar Yazarı
Kelemen Mikes

Magyar–Török Baráti Társaság, Budapest
Macar–Türk Dostluk Derneği, Budapeşte

Tekirdağ Macar Dostluk Derneği
Rodostói Magyar Baráti Társaság

GÁBOR TÜSKÉS

(MACARİSTAN, BUDAPEŞTE)

Kelemen Mikes'in

*„Türkiye Mektupları”nda 1720’li Yıllarda Tekirdağ/Rodostó**

Kelemen Mikes’in „Türkiye Mektupları” erken aydınlanma döneminde Macar Edebiyatının başyapıtını oluşturmakta ve aynı zamanda Avrupa’nın edebi miraslarından biri olarak sayılmaktadır.¹ Bugüne kadar İngilizce², Almanca³, İtalyanca⁴, Türkçe⁵ ve Rumenceye⁶ çevrilmiş olup, Fransızca⁷ çevirisi ise hazırlık aşamasındadır. Kısaca: Mikes’e olan ilgi her geçen gün gelişiyor.⁸

* Tekirdağ’daki Rákóczi Müzesi’nde 19 Haziran 2011’de sunulan bildirinin makaleye dönüştürülmüş biçimi

¹ *Patrimoine littéraire européen*, vol. 9: *Les Lumières de l’Occident à l’Orient 1720–1778, Anthologie en langue française*, sous la dir. de Jean-Claude Polet, Paris, 1997, 316–323: »Mikes«. – Bu metnin Almandan Türkçeye çevirisi için Dr. Yıldız Aydın’a (Tekirdağ) çok teşekkür ederim.

² Kelemen Mikes, *Letters from Turkey*, transl. from the Hungarian and ed. by Bernard Adams, London, New York, 2000.

³ Kelemen Mikes, *Briefe aus der Türkei*, ausgewählt und eingeleitet von Gyula Zathureczky, übersetzt von Sybille Baronin Manteuffel-Szöge, kommentiert von Thomas von Bogyay, mit einem literaturgeschichtlichen Beitrag von Antal Szerb, Graz, Wien, Köln, 1978; Ders., *Briefe aus der Türkei*, aus dem Ungarischen und mit einem Anhang versehen von Paul Kárpáti, Frankfurt/M., Leipzig, 1999.

⁴ Kelemen Mikes, *Lettere dalla Turchia*, a cura di Cinzia Franchi, (Podium Pannonicum 3), Roma, 2006.

⁵ Kelemen Mikes, *Türkiye Mektupları (Törökországı levelek)*, Sadettin Karatay tarafından tercüme edilmiştir, Ankara, 1944 (2. baskı: Tekirdağ, 2006, 2 cilt); Aynı., *Osmanlı’da Bir Macar Konuk Prens Rakoczi ve Mikes’in Türkiye Mektupları*, çeviri Edit Tasnádi, Türkçeye uyarlayan Figen Turna, İstanbul, 1999. Bu makalede yer verilen mektup alıntıları bu eserden alınmıştır.

⁶ Kelemen Mikes, *Scrisori din Turcia. Memorialistică*, Traducere de Gelu Pâteanu. Prefață de Paul Cernovodeanu. Selecția, note și postfață de Veress Dániel, București, 1980.

⁷ Kelemen Mikes, *Lettres de Turquie*, édition établie sous la dir. de Gábor Tüskés, traduites du hongrois et annotées par Krisztina Kaló et Thierry Fouilleul, avec des notes historiques de Ferenc Tóth, préface de Jean Bérenger, Paris, 2011.

⁸ Bkz. Béla Zolnai, »Clément Mikes et ses lettres de Turquie. A propos du centenaire de Rákóczi«, *Nouvelle revue de Hongrie*, 52 (1935), 360–369; David Mervyn Jones, *Five Hungarian Writers*, Oxford, 1966, 62–102: »Mikes (1690–1761) Letters from Turkey«; Lajos Hopp, »Kelemen Mikes, l’auteur des ‘Lettres de Turquie’«, *Acta Litteraria Academiae Scientiarum Hungaricae*, 13 (1971), fasc. 1–4, 167–190; Cinzia Franchi, »L’Altro nelle Lettere Turchie di Kelemen Mikes«, *Rivista di Studi Ungheresi*, 9 (1994), 47–52; Gianpiero Cavaglià, »In esilio dall’Occidente. Le Lettere dalla Turchia di Kelemen Mikes«, in: *Storia della letteratura ungherese*, vol. I, a cura di Bruno Ventavoli, Torino, 2004, 183–198; Gábor Tüskés, »Moralistik und Erzählkunst im Exil. Kelemen

Bu eser sadece Macar ve Türkiye ilişkilerinin tarihini anlatmakla kalmaz, Avrupa'yı da kapsar. Macar Edebiyatı tarihinde önemli bir dönüm noktasını iki açıdan vurgular.⁹ Mikes bir yandan sadece yaşadığı döneminin büyük fikirlerine değil, aksine her şeyden önce insanı ilgi odağı haline getirerek, insanı duyguları, erdemli duruşu ve kötü alışkanlıklarıyla yansıtarak insan tasvirinde yeni bir çığır açmıştır. Diğer yandan – kendisinden önceki dönemden de fazla – edebiyata büyük ölçüde toplumsal bir işlev yükleyerek, okuyucuyu yürütmüş olduğu konuşmanın içine katmış ve tanrısal anlatıcı anlayışının gelişiminde bir farklılık getirmiştir.

Otobiyografik özellik taşıyan 207 tane kurmaca – kurmaca olmayan özel mektubunu sanatsal açıdan taklit eden – mektuptan oluşan bu derleme aynı zamanda 1711'de Habsburg Hanedanı'na karşı yürütülen Macar bağımsızlık savaşına son verilmesinden sonra Prens II. Ferenc Rákóczi ve yoldaşlarının sürgüne gitmek zorunda kaldıklarını anlatan önemli bir tarihi belgedir.¹⁰ Mikes geniş kapsamlı mektup yazma pratiğinden ve Macaristan ile Erdel'de uzun bir geleneğe sahip bellek edebiyatı geleneğinden hareketle¹¹, saray edebiyatı biçimi ile çağdaş Fransız mektup kültürünü asimile etmiş ve bunu yaratıcı bir şekilde geliştirmiştir.¹² Bu şekilde düşüncelerini, kuşkularını ve iç çekişmelerini, iyi tasvir etme imkânı sunan, özgün bir ifade şekli yaratmıştır. 1794'te yazarın ölümünden sonra yayımlanan yapıtında, özel yaşamından ve sürgünden olaylar ve figürlerle, tanrısal anlatım yöntemiyle kendi tanıtımı, yaşamış olduğu çağın düşünüş biçimi, Avrupa siyasetinin haberleri ve yakın çevresi hakkındaki düşünceleri birleşmiştir. Aynı zamanda sohbet vari tutumu, özdeyişsel yazma biçimi, bir stoacının dünya görüşünü yansıtan Fransız ahlakının etkisi ve kimi yerde Cizvit inancının izleri her zaman görülür.

Mikes'in biçemi tamamıyla bireysel, esprili, doğal ve kolay anlaşılır olmakla beraber, çoğu yerde tutku, espri ve ironi içerir. Ahlaki bakış açısı Hıristiyan inancına dayanır, aynı zamanda son derece cesurdur, oyunvari işveli yazma sanatı da kendini hissettirir. Bu yapıt, Macar, Fransız ve Türk kültürünün keşiştiği bir noktada ortaya çıkmış, tamamıyla edebi, dolaysız ifade etme isteğini kapsar ve spontanlık, neşe ve eleştirel bir zihinle doludur. Türkçe ve Yunanca sözcüklerini Mikes sanki çok doğalmış gibi Macar cümlelerine

Mikes: Briefe aus der Türkei», in *Literatur und Moral*, hrsg. Volker Kapp, Dorothea Scholl, in Verbindung mit Georg Braumgart und Bernd Engler, Berlin, 2011. 291–324.

⁹ Antal Szerb, *Magyar irodalomtörténet*, Budapest, 1934, 191–197.

¹⁰ Béla Köpeczi, *A bujdosó Rákóczi [Rákóczi im Exil]*, Budapest, 1991.

¹¹ Lajos Hopp, »Le genre épistolaire hongrois et ses rapports européens«, in: *Littérature hongroise – littérature européenne: études de littérature comparée*, publ. par l'Académie des Sciences de Hongrie à l'occasion du I^{ve} congrès de l'Association Internationale de Littérature Comparée, Budapest, 1964, 191–218; Ders., »A magyar levélműfaj történetéből«, in: *Irodalom és felvilágosodás. Tanulmányok*. József Szauder, Andor Tarnai, Budapest, 1974, 501–566; István Bitskey, »Mikes Kelemen és a magyar emlékirók«, in: *Irodalom, történelem, folklór. Mikes Kelemen születésének 300. évfordulójára. A budapesti Mikes-konferencián elhangzott előadások*, hg. Lajos Hopp, Márta Zsuzsanna Pintér, Gábor Tüskés, Debrecen, 1992, 67–70; vgl. Zsombor Tóth, »Montaigne és Bethlen (?). „Meztelen” („tout nud”) moralista „magyar köntösben”«, *Irodalomtörténeti Közlemények*, 105 (2001), 600–617; *A koronatanú: Bethlen Miklós. Az „Élete leírása magától” és a XVII. századi puritanizmus*.

¹² Béla Zolnai, »Mikes és a francia szellemi élet« I–III, *Egyetemes Philologiai Közlöny*, 45 (1921), 39–43, 90–104, 46 (1922), 25–32; Lajos Hopp, »La question d'imitation et d'originalité dans les 'Lettres de Turquie' de Kelemen Mikes (1690–1761)«, *Acta Litteraria Academiae Scientiarum Hungaricae*, 7 (1965), fasc. 1–2, 192–195.

eklerken, yurdunun arkaik şivesiyle de üslubunu zenginleştirmeyi ihmal etmez. Başka bir ayrıntı ise coşkumsu diksiyonu ve kısa tasvir biçimidir.¹³ Son mektuplar zamanın akıp gitmesi, yoldaşlarının ve arkadaşlarının kaybı ile gitgide gölgelenir; trajik-melankolik bir ton yapıtın edebi özelliğinde kendini hissettirir.

Mikes her defasında eski çevresi ile yenisi arasında bir karşılaştırmaya, köklü ve yerleşmiş görüşlerini sorgulamaya, çok yönlü bir bakış açısı edinimine çaba harcamıştır. Yazmak yeni bir kimliğe ulaşmada, ama aynı zamanda kayıp dünya yerine kurmaca bir gerçekliğin kurulmasında; terk edilen yurt yerine, yeni, sürgünde ulaşılabilecek bir memleketin yaratılmasında yardımcı olur. Yurdu kaybetme tasviri ile bugüne kadar Macar edebiyatında canlı kalan bir paradigma yaratmıştır.¹⁴

Bu derlemenin yazınsallığı öncelikle her bir mektubun yaratıcı tasarımı ve anlatıcı modellerinin kişisel hayat hikâyesi ile kendi yaşadığı dönem arasındaki bağlantının kurulmasından kaynaklanır. El yazmasının orijinal başlığı – K... M...’in Constantinopel’deki kontes E... P...’ye mektupları – yazarın çift monogram ve kurmaca bir alıcının, aynı zamanda örnek alınan Fransız türlerinin adlandırılması ile devam eder. Bu biçim, aynı zamanda psikolojik-ahlaki düşünceye, sık sık anlatıcı bakış açısını değiştirmeye ve de çağrışımlı, hikâyemsi yazmaya geniş oranda imkân sunar. Böylelikle farklı tür örneklerine eğilim ve bağlılığa rağmen öznel bir hayat hikâyesi ortaya çıkmıştır. Mikes gerçekliğe yakın dilsel-retorik ve kültürel klişeler yardımıyla görünürde hakiki, fakat geniş ölçüde kurmaca bir gerçeklik modelini yaratmaktadır.

Edebi ifade biçiminin çerçevesini Mikes, Erdel’den gelen, Konstantinopel’de yaşayan hemen hemen kendine yaşıt olarak sunduğu, ama daha yakından tanımlamadığı, sevdiği bir akraba figüründe oluşturur. Hayalinde kurguladığı, aynı zamanda memleketi Erdel’den bir okuyucuyu simgeleyen bayan mektup arkadaşının, iki farklı özelliği vardır: Mikes bir taraftan onun yanında akraba yakınlığını, manevi yakınlık ve memleket ortamını arar, diğer taraftan talip olmasıyla, nezaketi ile sevgiye onu boğar; çoğu zaman onu aşk hikâyeleri ve müstehcen olan tarihi hikâyelerle eğlendirir.

Yapıtın tipik bir özelliği de doğuya ait ambiyansında, İslam dünyasında ve bununla ilintili düşüncelerindeki eleştirel-sevecen anlatımıdır. Mikes’in Türkçe bilgisi sadece birkaç sözcükle sınırlıydı; kendi çevresi ile ilgili daha geniş bilgileri kişisel izlenimlerinin yanı sıra özellikle Fransız kaynaklarından alır.¹⁵ Tarihe, topluma, ahlaka ve dine aynı oranda ilgi duyar, fakat her şeyi bir yabancıнын gözüyle mesafeye bakar.

Osmanlı İmparatorluğu bir yandan sürgün edilen Macarların hayatının sınırlı çerçevesini oluştur, diğer yandan varlıklarını devam ettirebilmenin şartlarını güvence altına alır. Başlangıçta Mikes imparatorlukta gelişen siyasi olayları ve II. Ferenc Rákóczi ile Saray arasındaki ilişkileri izler, daha sonra ise bu konular mektuplarda ikinci plana düşer. 1716/18 savaşının son dönemleri, 1730 Patrona Halil Ayaklanması, 1737/39 yılları arasındaki savaş,

¹³ Lajos Hopp, »Utószó« [Nachwort], in: *Mikes Kelemen művei*, hg. Lajos Hopp, Budapest, 1978, 705–842, hier: 818–829.

¹⁴ Sándor Bene, »Eljutni Zágona« [Kommen nach Zágon], *Holmi*, 19 (2007), 5, 531–571.

¹⁵ Sözelgimi Paul Ricaut, *Histoire de l'Empire Ottoman*, La Haye, 1709.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yapısı ve Tekirdağ'daki günlük yaşamın tasviri, Mikes'in yazıtında Türk ilişkileri açısından bakıldığında odak noktası olan konulardır.

Mikes'in İslam dünyası hakkındaki görüşleri Fransızca Lajos Hopp ve İngilizce Bernard Adams tarafından araştırıldı, ¹⁶ Türkçe sözcük bilgisi de incelendi, Tekirdağ'daki izlenimleri ve orada yaşayan insanlarla ilgili henüz bir araştırma yapılmamıştır. Bu bildiri birkaç tipik örnekle Mikes'in Tekirdağ imgesini somutlaştırmak ve onun bu imgeyi ne tür bir yazınsallıkla oluşturduğunu ortaya koymak istiyorum.

Mikes, Konstantinopol'e, yakın çevresine olan birkaç kısa seyahati ve 1737 ile 1740 yılları arasında Moldova'da prensin oğlunun yapmış olduğu askeri sefer dikkate alınmazsa 1720'den 1761'e, ölümüne kadar kesintisiz olarak Tekirdağ'da kalmıştır –; mektuplarının hemen hemen dörtte üçü Tekirdağ'dan tarihlenmiştir. 38 yıl boyunca süren ikameti, ona şehri ve insanları tanımak için yeterince imkân verdi. Rákóczi'nin hizmetkârı olarak, Prens'in yakınında bulunan zengin bir Ermeni'nin bahçeli bir evinde oturuyordu. Ölene kadar yaşadığı, Bey'inin 1735'te ölümünden sonra Mikes Rákóczi'nin kendisi için satın aldığı ve yeniden inşa ettiği büyük eve taşındı. Yakın çevresi hakkındaki düşünceleri bilhassa 1720 ile 1725 yılları arasında karakteristik özellik taşır. 1730 yılından sonra yavaş yavaş edebi alıntılar, can sıkıntısına karşı yakınma ve mültecilerin yaşamının tek düzeligi ön planda yer alır.

Mikes Tekirdağ'a varmadan önce yazdığı son mektubunda okuyucuyu yeni ikameti ile ilgili olarak önceden hazırlar:

„Sohbet sırasında Bey Rodosto'nun uzak olduğunu ve Babiâli'ye daha yakın olmayı yeğlediğini söyleyince sadrazam şöyle dedi: Biraz uzaksa da uygun bir yer; uzak olduğunu da sanma. Burada pişirilen pilav, oraya sıcak olarak varır. Türkün bu sözüne siz ne dersiniz?“ (35. mektup)

Şehri ve çevresini iyi bir çiftçinin gözüyle özellikle doğanın güzelliklerini, ekilip biçilen tarlaları, meyve bahçelerini ve üzüm bağlarını, mimari yapının özelliklerini kolay anlaşılır biçimde tasvir ettiği görülür. Doğaya karşı olan duygusu özellikle yararlılık üzerine odaklıdır; orada edinmiş olduğu tecrübeleri çoğu zaman memleketinde yaşadığı benzer olaylarla karşılaştırmaktadır. Ayrıca Macarların korunmasıyla görevli olan Yeniçeriler sayesinde mültecilerin ilk önce yerleştirildikleri Ermeni mahallesindeki genel güvenliliğin bariz bir şekilde arttığını belirtmektedir:

„Biz burada artık uslu uslu oturan ev bark sahibi insanlar olduk. Rodosto'yu o kadar sevdim ki, Zagon'u unutamıyorum. Şaka bir yana Sevgili Teyzem, biz burada pek

¹⁶ Lajos Hopp, »La civilisation de la Turquie vue par Kelemen Mikes chambellan du prince Rákóczi«, in: Rákóczi Ferenc II and the Hungarian Refugees in the Light of Turco-Hungarian Cultural Relations, Symposium 31 May – 3 June 1976, University of Istanbul, Faculty of Lettres, ed. by Ayri Basim, Istanbul, 1976, 132–147; Bernard Adams, »Mikes and the Turks«, in: Elaborate Trifles: Studies for Kálmán G. Ruttikay on his 80th birthday, ed. by Gábor Ittész and András Kiséry, Piliscsaba, 2002, 428–434; Kelemen Mikes, Összes müvei. I: Törökországi levelek és misszilis levelek [Sämtliche Werke, I: Briefe aus der Türkei und nichtfiktive Briefe], hg. v. Lajos Hopp, Budapest, 1966, 386–399.

güzel, hoş bir yerde bulunmaktayız. Şehir oldukça büyük ve güzel. Deniz kenarında hoş ve güzel bir yere kurulmuş. Şu da bir gerçek ki, burada Avrupa'nın en kenarındayız. Buradan İstanbul'a atla iki günde rahat rahat varılır. Denizden gidildiğinde ise bir günlük bir yol. Kalması için Bey'e bundan daha iyi bir yer hiçbir tarafta verilemezdi. İnsan ne tarafa giderse gitsin, her yerde güzel kırlar var. Fakat araziler boş değil. Topraklar her tarafta çok iyi işleniyor. Köylerin etrafındaki kırlar bakımlı. Hele şu sıralarda insan, tarla, bağ ve bostanlara bakmaya doyamıyor. Burada o kadar çok bağ var ki, başka yerlerde bu kadarı bir vilayete yeter. Hepsi de çok iyi işlenmiş. İçlerinde bol bol meyve ağaçları olduğundan, her biri birer bahçe gibi. Yalnız burada, bizde olduğu gibi kütüklerin yanına sırık dikilmiyor, bu nedenle dallar yere kadar sarmakta, yapraklar da salkımları örterek toprağı gölgede bırakıyor. Yazın çok az yağmur yağıyor, ama bu sıcak bölgede bu gerekli. Böylece toprak yaş kalıyor ve üzümler de kurumuyor. Burada çok fazla bostan var. Kendi âdetlerine göre de iyi işlenmiş. Yine de bizimkilere benzemiyor. Ayrıca buradaki kadar çok pamuk hiçbir yerde ekilmez. Bu yüzden pamuk ticareti de oldukça fazla. Sanırım bizim Torda vilayetinde yetişebilirdi, ama bizim engebeli topraklarımızda yeterli sıcaklığı bulamazdı. Buradaki kadınların işi, bütün yıl boyunca pamuk ekmek, toplamak, satmak ya da eğirmekten ibaret. Mayısın ekip, ekimde topluyorlar. Pamuk gerçekten çok uğraş istiyor, ama buralardaki kadınların dışarıda hiç başka işleri olmadığından, buna vakit buluyorlar. Şehrin güzel bir yer olduğunu söyleyebilirim: Genişliği uzunluğu kadar değil. Ancak şehirdeki evler ne kadar güzel olursa olsun, güzel görünmüyor. Özellikle Türkler, karıları dışarıyı görmesinler diye sokaklara bakan pencere yapmıyorlar. Kısırcaılık ne kadar iyi! Şehrin pazarı çok geniş. Çeşitli kümes hayvanları, meyve ve sebze ucuz. Biz gelmeden önce daha da ucuzmuş. Gerçi biraz pahalılığa neden olduysak da, huzura yol açtığımız da söylenebilir. Bunu bizzat buranın sakinleri söylüyorlar. Şimdi yerleştirildiğimiz yere gelmeden önce, kadınlar ve kızlar sokaklardan gündüzleyin bile korkuyla geçerlermiş. Akşamleyin dışarıda yakalanabilenlerse yakalanıp götürülürlermiş. Sonunda ne halde bırakıldıklarını artık siz düşünün. Cinayetler bile olmuş. Bu işleri yeniçeriler, Rumlar ve Ermeniler yapmış. Artık bu türden en ufak bir olay bile olmuyor. Akşamleyin herkes sokaklarda rahat rahat dolaşabiliyor. Doğrusu biz de oldukça kalabalığız. En ufak bir şey olursa, kapımızda bulunan otuz yeniçeri yaramazlık yapmak isteyenlere dersini verir. Oturduğumuz yerden daha sessiz bir yer düşünemiyorum. Akşamleyin ne yabancı yeniçeri, ne de Rum görmüyoruz. Oysa hava güzelse, akşam saat on bire kadar dışarıdayız. Bu kadar kısa zaman içerisinde şehre çok büyük faydamız dokundu. Ya bundan sonra!..." (37. mektup)

Mikes'in en sevdiği konular bahçe ve bahçıvanlıktır; Tekirdağ'daki meyve bahçelerinden, daha sonraki mektuplarında bile övgüyle bahseder:

„Bizimki gibi bir kır şehrinde oturmak ne kadar güzel. İnsan istediği zaman kırlara çıkabilir. Surlarla çevrilmiş büyük kentler mahpus gibidir. Bu mevsimde bahçelerde yemek zevktir. Meyve bol, yalnız çeşitleri az. Çünkü bahçıvanlar kötü, aş yapmayı bilmiyorlar. Armut, elma, erik yok; şeftali ile iki-üç çeşit kavun çok bulunuyor. Hele şimdi bir güz kavunu var ki, aralık ayına kadar sürer. Bu güz kavununun eşine başka yerlerde rastlanmaz. Hıyara çok benzer, iyi olmayanı zaten hıyar gibidir. Bu kavundan daha hoş bir meyve yemek mümkün değildir. Kesilince göze hoş görünmez, çünkü içi yeşildir. Fakat tadına bakılınca zevkle yenir. Kızların ağzında erir ve kamış şekerinde pişmiş çesine tatlıdır.” (181. mektup)

Kendini bilhassa bağ bozumu konusuna vermektedir ve bunu Tekirdağ'daki bağ bozumundan daha çok toplumsal bir olayı canlandıran kendi memleketindeki bağ bozumuyla karşılaştırır. Bu bağlamda mektup 3'te kullandığı, bir yıl boyunca sürekli meyve veren mucizevi asma kütüğü motifini tekrar etmektedir:

„Bağbozumuna katıldığım köyde çok eğlendiğimi sanıyorsanız, kendinizi çok aldatmış olursunuz. En büyük zevkim, bir müddet de olsa burada olmamam ve orada sorsunuz bir-iki ay geçirmemdi. Bir ay kadar bağların nasıl bozulduğunu izledim. Bir ay kadar da gezip dolaşım. Buralarda güz yılın en güzel bölümü, ama bağbozumu olur. Hanımefendiler ve küçük hanımlar da bağlara çıkarlar, öğle yemeklerini yerler ve eğlenirler. Varlıklarıyla ve işe katılımlarıyla şarap da daha tatlı olur... Burada ise bağ sahibi iki-üç insan tutar; onlar üzümü toplayıp küfelerle eve taşırlar. Herkes kendi evinde büyük bir sessizlikle üzümü ezer. Söz üzüme gelmişken aklıma geldi: İstanbul çevresindeki erik ağacı kadar kalın asmaları ve üzerlerinde erik taneleri kadar büyük üzümleri görmüşsünüzdür. Benim şaşıttığım büyüklüğünden çok, bazı dallarında olgun üzümler varken, bazılarının henüz çiçek açmış olduğunu görmek. Bir tek asmada böyle üç dönemi görmek çok hoş ve bu bahardan itibaren kışa kadar böyle sürer.” (77. mektup)

Mikes önemli bir ticaret merkezi olarak şehrin rolünü ve burada yaşayan halkı ayrıntılı bir biçimde tasvir etmektedir. Kendine has bir özellik taşıyan adaletin uygulanış biçimi ve vergilerin ödenmesi konularına karşı eleştirel yaklaşmaktadır. Yunanlıya karşı olan antipatisini Mikes burada da ifade eder, fakat aynı zamanda Ermenilerin yemek alışkanlıklarını, kıyafetlerini ve düğün adetlerini titizlikle belgelemektedir:

„Şehirde Rum, Ermeni, Türk ve Yahudi olmak üzere dört millet olduğunu daha önce yazmıştım. Sonbaharda daha çok olmak üzere, hemen hemen her gün üç yüz arabanın şehre girdiği oluyor. Buraya arabayla getirilen mallarsa gemilere yüklenerek İstanbul'a götürülüyor. Denizden buraya çok sayıda gemi geliyor ve içinde her türlü mal

A magyarok utcája Rodostóban. Eredeti felvétel alapján
rajzolta: Edvi Illés Aladár, 1905
Tekirdağ'da Macarlar sokağı Asıl fotoğrafı esas alınarak
Aladár Edvi Illés tarafından çizilmiştir, 1905

bulunuyor. Nüfusa gelince, Türklerin çoğunlukta olup, sakin bir hayat sürdürdüklerini, iyi beslendiklerini ve Hıristiyanlardan ayrı oturduklarını belirtmeliyim. Buradaki bütün milletler, kentin kenarında ayrı ayrı oturuyorlar. Şehir bir bütün olmakla birlikte, dört bölümden oluşuyor ver birbirleriyle kesinlikle karışmıyorlar. Veba salgını olduğunda, bu dört milletin hepsinde birden başgösterdiği çok nadirdir. Bazen yalnızca Türkler arasında olur, başka yerlerde ortaya çıkmaz. Bazen de yalnızca Yahudiler, Rumlar ya da Ermeniler arasında görülür. Bu dört milletin bir tek hakimi var; o da Türktür. Yalnız üç yıl kadar hakimlik yapabilir, bazen daha da önce affedilir. Aynı zamanda, her milletin kendi işleri kadı, yani Türk hakimi nezdinde yürüten birer muhtarı var. Burada hakimlik büyük paralarla satın alınsa da, kadının durumu çabuca-cık düzeliyor. Verdiği hüküm haksız bile olsa, kadının dediği olur. Örneğin şehirde bir hırsız yakalandığında, eğer bedelini ödeyebilirse, kadı asılmaması kararı alabilir.

Ödemediği takdirde boynunun uzatılacağından emin olsun. Buradaysa ne darağacı, ne de cellat var. Adam, çarşıdaki dükkanlardan birinin önünde bir çiviye asıveriyor. Yeniçeri, sokakta bir suçluyu yakaladığı takdirde, Ermeni, Yahudi ya da Rum, ne olursa olsun asıyor. Kadiya her şey için para ödeniyor. Biri bir ev inşa etmek istediğinde, izin için, cenaze töreni için, evlenmek için hep para ödüyor. Pamuk toplamak ve bağ bozmak istediğinde de ödüyorsun, kendi şarabını satmak istediğinde de ödüyorsun; hatta yeni bir şarap fıçısı açmak için bile para vermek lazım. Para ödmeden, yeni şarap satışı çıkarılamaz. Kadının aklına estiğinde, bir saatte bütün meyhaneleri kapattırır, tekrar açabilmek için para verilir. Kısacası her zaman, her şey için para ödemek lazım. Bu paraları toplasanız binlere varır diyeceksiniz tabii. Gerçekten çok para olmasına karşın, o kadar çok da fazla sayılmaz. Çünkü herkes durumuna göre veriyor. Cenaze ya da evlenmek için kimi beş kuruş, kimi on kuruş, kimi de bir akçe veriyor. Bağ bozumu ya da şarap satışı için izin isteyen de üzümünün veya şarabının miktarına göre para ödüyor. Bütün bunlara bakıp da, Türkün diğer insanları ezdiğini söyleyemeyiz. Hakkını aldıktan sonra, sessiz kalıp hiçbir şey yapmıyor. Hatta bize kıyasla çok daha sessiz olduğu söylenebilir. Ya Rumlara ne demeli, o kadar kibirli bir milletler ki. Onlara böyle davranılmasa, aralarında hiçbir yabancı kalamaz. Türklerden korkmasalar, biz burada oturamayız. Fakat sopadan korkuyorlar. Binlerce akçe paraları olsa bile, en küçük bir suç işlediklerinde, kadı tabanlarına yüz sopa vurduruyor. Üstelik, iki yüz sopa vurdurmaması için de para ödemeleri gerekiyor. Rumlar, aralarında oturduğumuz Ermenilerden çok daha iyi yaşıyorlar. Yine de onlar kadar çalışkan ve zengin değil. Buna şaşırılmak gerek, çünkü Ermeniler çok kötü yemekler yiyorlar ve manda kesip etinden sucuk yapıyorlar. Hemen her gece dört bir yandan et dövme sesi duyuluyor. Bu durumda uyumak mümkün değil. Sucukları kurutup, bütün bir yıl boyunca bunları yiyorlar. Ermeni kadınları şehre giderken hep siyah, astarsız kısa bir palto giyorlar. Çok çalışkanlar. Kızları evlenirken, bir kat giysi dışında ne para, ne de başka bir şey verirler. Bir Ermeni, düğününden sonra, bir ya da iki hafta boyunca karısıyla birlikte yemek yemez – bunun nedenini bilmiyorum – ama, beraber yatarlar. Düğünlerin belirli mevsimi var. En çok bu ayda, yani yeni şarabın kaynaması bittiğinde ve sucuk yapımı sona erdiği zaman evlenirler.” (42. mektup)

Fransa’daki rahat toplumsal hayata alışmış olan Mikes, Türklerin yabancılara olan kapalılığını garipsemektedir ve çoğu yerde Ermeni erkeklerinin kadınları söz konusu olunca kaygı duymalarıyla alay etmektedir:

„Hep gezmekle, kırlarda dolaşmakla olmuyor. Buralarda sohbet etmek de mümkün değil. Bir yabancı, buralarda kimsenin evine gidemez. Hele Ermeniler, karılarını Türklerden daha çok kıskanırlar. Komşu kadını bile hâlâ göremedim. Oysa günde on defa kapısının önünden geçirim, ama kapıdaysa şeytan görmüş gibi kaçır ve kapısını kapatır. Ben aldırım, çünkü Ermeni kadınları genelde Çingene kadınları gibi beyazdır. Bundan da anlayacağınız gibi, mahalle sakinleriyle tanışmak mümkün değil. Bundan bizim kaybettiğimiz de söylenemez. Buradaki insanların kimi kürkçü, kimi

terzi; bizim ziyaret edebileceğimiz üst tabakadan insanlar yok. Efendi olan Türkler var, fakat Türklere ziyarete gitmek can sıkıcı. Bir kere Türkçe bilmiyoruz, ikincisi de insan onlara gittiğinde, önce, Otursana der, bir çubuk tütün, bir fincan kahve verir, altı yedi söz ya söyler ya söylemez, sonra sabrınız yeterse saat ona kadar da susarlar. Bunlar sohbetten, nezaketten hiç anlamazlar.” (37. mektup)

Mikes kendini daha sonra dini düşüncelere vermek için, hemen hemen hiç geçiş yapmadan, Ermeni erkeklerinin kadınlara yönelik kaygıları ile ilintili, Tekirdağ tarihli birinci mektubunda bile esprili hikâyeler aktarır:

„Ermeniler yanlarında oturacağımızı duyunca – bu kentte dört milletin sakinleri olduğunu bilmelisiniz: Türk, Yahudi, Rum ve Ermeniler var. Biz Ermenilerin evlerinde oturuyoruz – hemen kadıya gitmişler. Macarların çok tehlikeli olduğunu, sokaklarda bile kadın ve kızların ırzına geçtiklerini duyduklarını ifade etmişler. Bir rastlantı eseri o sırada kadının yanında bulunan Gaspar Papai, çok etkileyici bir ses tonuyla kadıya, Ermeniler karılarını Macarlardan kıskanmasınlar, çünkü onlardan hiçbir zarar gelmez. Onların tavukları bizim horozlarımızın yanına gelirse, o zaman sorumluluk benden gider! demiş. Kadı kahkahalarla gülerek, Aferin Macar, aferin; (çok doğru konuşuyorsun) demiş. Biz de buna çok güldük, siz de gülünüz.” (36. mektup)

Mikes’in kadınlarla ilgili düşüncelerini aktarırken sevdiği tutumlarından bir tanesi Erdel hanımlarını dikkate almasıdır, söz gelimi Türk düğünlerini tasvir ederken ya da misafirperverliği ironik olarak veya Ermeni düğünlerinin gelenek göreneklerini aktarırken:

„Lakedemonya’da Likürg’ün yasası fena mıydı? Kızla prova yılı geçirmiş; bir-iki yıl beraber yaşamış, uyuşamadıkları zaman ayrılmışlar ve ikisi de kendisine yeni eş aramış. Ama bu âdet eskilerde yok. İnsanlar burada da tanınıyorlar. Bir erkek bir kadınla veya kızla Türk kadısına giderse ve Bununla birkaç yıllığına evleniyorum, bu müddet geçtikten sonra şu kadar para vereceğim derse, kadı onlara bir pusula verir, böylece birlikte serbest oturabilirler. Bunun için kadıya hediye vermek lazım, bu iş hediyesiz olmaz. Bu duruma, bizim Erdelli kadınlarımızın ne diyeceğini merak ediyorum. Birçoğunun, Placet diyeceğine bahse girerim. Hatta böyle bir kanun yürürlükte olsa, belki erkeklerin de zararına olmazdı.” (50. mektup)

„Sevgili Teyzem, Burada pek alışkın olmadığımız kar var. Burada kar yağıyorsa, sırf Ermenilerin ziyafeti içindir diyebiliriz. Buna siz bile güleceksiniz, ama böyledir. Çünkü onlar gidip büyük bir kaba kar doldururlar. Fakat onun üç veya dört günlük kar olması lazım. Zira böyle daha lezzetli, daha sert ve daha kütür kütür olur. Sonra o kar üzerine pekmez dökerler. Pekmez nedir, siz biliyor musunuz hiç? Üzüm, biramayası kıvamına gelinceye kadar büyük kazanlarda kaynatılır, sonra süzülerek fıçılara doldurulur. Bal birası gibi tatlı ve rengi de öyle. Gökten düşmüş yiyecek işte

böyle hazırlanıp evin ortasına konur. O zaman ev sahibi, çoluk çocuğuyla herkesin elinde birer kaşıkla etrafını sarar ve çabucak – kaymak gibi – bitirirler. Bundan meme emen çocukları bile yer. Fakat, bir ev hanımının çocuklarına her gün böyle ziyafet çektirdiğini sanmayın – biraz fazla olur. Her gün bayram olmaz. Ancak çocuklarını sevindirmek ve evde herkesi neşeli görmek istediği zaman yapar. Kışın çok cimri olduğu ve kentte kar yağmadığı zaman, çoluk çocuk sahibi baba kar için bir mil kadar gider ve oradan getirdiği karla aile efradını şımartır. Ama şu anda her şey yolunda, çünkü yeteri kadar kar var; düğün ayında oldukları için, iki telli kemanı da istedikleri kadar gıcırdatıyorlar... Ama onlarda çirkin bir âdet var: Bir kadının oğlu karısını eve götürür götürmez, zavallı gelinin ağzı – papanın kardinallerin ağızlarını kapadığı gibi – kapatılır ve kocasının annesi izin verinceye kadar hiçbir söz söylemez. O zamana kadar evde bir dilsiz gibi oturur; yalnız kocasıyla konuşabilir, başkalarıyla konuşamaz. Kaynana ona seslendiği ya da bir şey emrettiği zaman, ancak bir işaretle cevap verebilir. Bu dilsizlik bazen altı-yedi yıl da sürebilir. Kaynana gelini severse, dilsizlikten daha önce kurtarabilir. Sevmediği takdirde, bir evde oturdukları halde on yıl da dilsiz kalabilir. Bu âdetin sebebi şudur ki; gelin evde kavga çıkarmasın ve kocasının annesine sessizce boyun eğsin. Acaba bu âdet bizde de olsa iyi olmaz mı?" (108. mektup)

59. mektubunda Türk ve Yunan ilişkilerini Macar ilişkileriyle açık bir şekilde karşılaştırır:

„Başka hiçbir ülkede sürgünde olanlara bu kadar yardım edilmez. Bu millet söylediği gibi korkunç değil. Bu kadar barışçı bir millet de görmedim. Burada olduğu kadar başka bir yerde rahat ve sakin olamayız. Tanrı'ya şükürler olsun ki, aramızda en küçük bir tatsızlık olmadı. Türklere nerede rastlarsak rastlayalım, bize yakınlık gösteriyorlar. Çünkü Türkler en çok Macarları seviyorlar. Bütün bunlara karşılık, bir gün Hıristiyan olmalarından daha güzel bir şey dilemiyorum. Amin. İşimiz bu kibirli Rumlarla olsaydı, burada bu kadar kalamazdık. Rumlar Hıristiyan oldukları halde, bizden nefret ederler. Oysa onlara en ufak bir zararımız dokunmaz. Ellerinden gelse, onların bize zararı dokunurdu. Buna cesaret edemiyorlar, yoksa hemencecik yüz değnek yerler. Böylece değnek, bizim namusumuzu ve şerefimizi korumuş oluyor. Burada kimi nesi olurlarsa olsunlar, hangi sülaleden gelirlerse gelsinler, zengin de olsalar hiçbirisi falakaya çekilip çifte yüz değneklik dayak yemekten kurtaramaz onları. Burnu Kafdağı'nda olan bu milletle, burunları böyle yere sürtülmezse nasıl beraber oturulabilir." (59. mektup)

Bu alıntı bir yandan mülteci olan Macarların Türklere karşı uyumlu ilişkisini gösterir, diğer yandan ilk izlenimleri ile karşı karşıya getirildiğinde, Mikes'in ev sahiplerine karşı düşüncelerinin Tekirdağ'da edindiği tecrübeler sayesinde, olumlu yönde etkilendiğini ortaya koyar.

Yunanlı kadınlar hakkında olumsuz düşünceleri büyük olasılıkla edebi modellerden, Tekirdağ'daki halkın etnik basmakalıp yargılarından ve edindiği tecrübelerden aynı oranda kaynaklanmaktadır:

„Sığınmacıların evliliği çok üzücü oluyor. Hem kiminle? Sizin Rum kızlarıyla mı? Tanrı korusun. Onlar kadın adını taşımaya bile layık değiller. Onların yaptıkları tek iş, sabahtan akşama kadar sedirde oturmaktır. Ev işleriyle zerre kadar ilgilenmezler, ilgilendikleri tek şey elbiselerdir. Her büyük bayram için yeni elbiseleri olmalı. Bayram dışında da kocalarından elbise yaptırmasını isterler; yaptırmazsa yaptıracak birisini bulacaklarını söylerler. Kocasını karısına elli bin taller değerinde mücevher verse, daha sonra sefaletle düştüğünde karısı ona bir metelik bile yardımda bulunmaz. İnci gerdanlığını satmaktansa, kuru ekmek yemeye razı olur. Günde iki-üç defa üstünü değiştirmese canı sıkılır. İpek ve inciler içinde onu görenler kontes sanırlar. Sofraları da giysilerine benzer: Öğlen ve akşam yemeklerinde balık veya azıcık pilavdan ibarettir.” (59. mektup)

Yunanlı kadınlarının yanı sıra Mikes yunan-ortodoks papazlarını gayrimedeni olmaları nedeniyle ve papazlık kurumunun rüşvet almaya yatkınlığını da eleştirir:

„[...] buranın Rum kardinali ile dört piskoposunun çok görkemli biçimde Efendimizi ziyaret etmeye geldiğini bilmelisiniz. Yaya geziyorlarsa fakirliklerinden sanmayın. Bizim kardinal iki araba bile bulundurabilir, keza piskoposlar da. Fakat Osmanlı İmparatorluğu'nda fayton kullanamazlar, hatta kendilerini fakir göstermeleri gerek. Hem Osmanlı'dan, hem de Rum patriğinden çektikleri yeter. Çünkü patrik kendisine en çok ödeyen kardinal kılar ve kardinaller de kendilerine en fazlasını verenleri piskopos seçerler. Piskoposlar da, kardinale istediğini ödeyebilmek için köylere en fazlasını vaat edenleri papaz yaparlar. Piskopos ile papazların, fakir insanların kesesindeki parayı, ne kadar çok yol ve yöntemlerle çektiklerini artık siz tahmin edin... Buralarda bayram, oruç gibi bir sürü ne varsa, bunların hepsi köy papazları için fırsattır. Ayrıca yıl boyunca kar getiren birçok âdet de var. Pazar günleri yırtık kıyafetiyle ayın kılar; fakat onun cahil kafasından vaaz beklenmez. Kısa vaazı bile hangi kitaptan ve ne zaman öğrensiz? Ben birkaç papazın evine ziyarete gittim, fakat hiçbirinde bir tek kitap bile görmedim. Yırtık bir ayın kitapları var, hepsi bundan ibaret.” (90. mektup)

Macaristan'dan gelen mülteciler için Tekirdağ'da oldukça az eğlenme imkânı vardır. Bunların arasında sözgelimi şehrin dışında bulunan çamur banyosu ve kaplıcalar sayılabilir. Bu bağlamda Mikes yunan-ortodoks papazlarının para bağımlılığı ile ilgili alay eder ve sözüm ona şifa veren kutsanmış ekşi su inancına kuşkuyla yaklaşır:

„[...] Rodosto'yu dört günlüğüne bırakarak ekşi su içmek için, buraya dört mil uzakta olan bir yere gittiğimizi bilmeniz gerek. Fakat her şeyden önce, bu ekşi suyu ne diye içtiğimizi size yazmalıyım. Buraya uzak olmayan bir yerde bir bataklık var ve ini

boyu yaklaşık on beşer kulaç. Bu mevsimde herhangi bir illete tutulanlar o çamurun içine giriyorlar. Kırk-elli mil uzaklıktaki yerlerden arabalarla, eş ve çocuklarıyla birlikte geliyorlar. Çamurun etrafında yirmi-otuz araba toplanıyor. Arabaların içindeyse kadın, erkek ve çocuklar domuzlar gibi yatıyorlar. Çamurdan çıktıklarında ne halde olduklarını düşünebilir misiniz? Çünkü çamur, içine zorla batılması gereken sert, kara çamurdan başka bir şey değil. Gelenler nereden öğrenmiş bilmiyorum, ama çok faydalı olduğuna inanıyorlar. Ben hiçbir faydasını görmedim. Çünkü, diğerleriyle birlikte o çirkin bataklığa ben de girdim; ihtiyacım olduğundan değil, Çamurda yattım diyebilmek için. Yaz geldiğinde o bataklık, mandaların en sevdiği eğlence yeri haline geliyor. Rum papazlarıysa, birkaç kuruş kazanabilmek için, İlk önce hasta olan yerin okunması lazım, yoksa faydası olmaz diyorlar. Bu kadarı da yeterli değil tabii. Geleneğe göre, temiz olmak isteyenin bu iğrenç çamurdan çıkıp, Hipokrat'ın emriyle ekşi suya gitmesi, üç gün ondan içebildiği kadar içmesi gerek. Mademki biz de yerlilerin eski âdetlerine uyuyoruz, oraya da gittik. Orada en azından 200 erkek, kadın ve çocukla karşılaştık. Mademki Rum papazlar birkaç kuruş kazanma fırsatını kaçırmıyorlar, bu suyu da okumaları lazım. Aksi halde faydası olmaz. Su kayadan çıkıp akıyor, buna rağmen temiz değil. Kalabalık suyu bulandırıyor ve çamurlu suyu içiyorlar. Biz de oraya gittiğimizizin ertesi günü içmeye başladık. İçi su dolu büyük bir kazan ateşin üzerindeydi; suyun sıcak içilmesi gerek. Birçoğumuz içtik ama Sevgili Teyzem, su çok ekşi. Tam o çamura layık, çünkü biri iğrenç, öteki de tiksindirici. İlk önce bizdeki ekşi su gibi sanmıştık, tadına bakınca bir damlasını bile yutmadık. Su adamakıllı tuzlu, üstelik tadı da kötü. Bununla beraber, birbirimize bakarak üçüncü güne kadar her birimiz yavaş yavaş on iki ejtel kadar su içtik. Daha fazlasını içenler de vardı. Çünkü, ne kadar çok içerlerse o kadar çok temizliyormuş insanın içini. Su, öğle yemeğine kadar içiliyor. Daha çok yarasın diye devamlı yürümek, ya da koşmak lazım. Forgacs Bey ne birini, ne de ötekini yapamadığı için ata bindi. Atını koşturuyor, kendisini böylece sarstırarak, suyun çalışmak istediğini hissedince attan iniyor. Buna yeterince güldüğümüze inanabilirsiniz. Bu okunmuş suyun faydasını ne kadar göreceğimizi bilmiyorum; faydası yoksa da hiç önemi yok. Çünkü sağlığım yerinde.” (38. mektup, bkz. 41. ve 84. mektuplar)

Özellikle mandalar yardımıyla balık avlama geleneğine hayrete düşer, çünkü böyle bir şeyi daha önce hiç görmemiştir:

„Beyimiz de vakit geçirmek için, çok güzel av yerleri var diye kendisini davet eden bir Türk efendisine gitti. Çiftlik buraya beş mil uzaklıkta, ama orada ancak iki gün kalabildik. Şiddetli yağmurlar nedeniyle çadırlarımızdan çıkmak bile mümkün olmadı. Mandalarla birlikte balık tutulduğunu da hayatımda hiç görmemiştim; ancak orada gördüm. Evin yanında bulunan büyükçe göle yirmi kadar manda salıverilmiş, onlar gölün suyunu karıştırdıktan sonra, adamlar balıkları çamurlu suyun içinden elleriyle tuttular. Zavallı balıklar, çamurlu suda yüzemiyorlar tabii.” (41. mektup)

Veba salgını olduğu dönemlerde ve aşırı sıcaklarda Macarlar çoğu zaman sahilde kurulan çadırlara taşınırlar. Mikes bu durumu can sıkıcı bulur:

„Dün şehrin kenarında, her zamanki yerimizde ordugah kurduk; çadırlarda oturmak-tayız. Düşmandan fazla korkmamız gerektiğini sanmam. Çünkü aramızda üç mil kadar bir mesafe var. Bu yüzden rahatça uyuyabiliriz. Ortada olan tek tehlike, kula-ğakaçan ve sivrisinek tehlikesidir. [...] Sevgili Teyzem, biz zavallı mülteciler burada başıboşuz. Zamanı da nasıl mümkünse öyle geçiriyoruz. Kırdan oturmak, Efendimiz için yine de bir eğlence sayılır. Burada can sıkıntısı bol ve zavallı Efendimiz yalnızca birkaçımızla kalıyor.” (73. mektup)

Bir keresinde küçük bir Türk köyünde çadır kurarlar, burada Türklerin özellikle kadınları-nın evlerinden dışarı çıkmamalarını hoş karşılamaz:

„[...] geçen ayın 9’unda şuracıkta, üç millik mesafede bulunan küçük bir Türk köyünün yanına kamp kurmaya çıkmıştık. Bu dünyada Türklerin oturduğu şehir ya da köylerden daha hüznünlüsü yok. Çünkü oralarda sokaklarda ne erkek, ne kadın, hatta ne çocuk gö-rünür. İnsan bütün köy halkını dünyadan göçmüş sanır. Başta kadınlar olmak üzere, herkes kendi evinde oturur. Bizde olduğu gibi, dışarılarda dolaşmazlar.” (89. mektup)

Mikes Tekirdağ’da 1722 ve 1751 yılında meydana gelen veba salgını ve aynı zamanda ko-ruma tedbirleri hakkında bilgi verir. Olayların doğrudan etkisinde kalan resimsi tasvirinde, veba salgısından korku ile sürgün hayatının değiştirilemeyeceği gerçekliğinden kaynakla-nan hüznün birleşir:

„Sevgili Teyzem, Çok fazla gülmemeliyiz. Bakın bunu neden yazıyorum? Olup bitenleri anlatınca, hemen anlayacaksınız. Veba yüzünden şehri bırakıp, üç mil uzaklıkta bulu-nan bu yere gelmek zorunda kaldık. İki gündür burada sefil bir köyün yanında, çadırlar-dayız. Bercsenyi Bey, çoluk çocuğuyla birlikte berbat bir malikaneye, yani çiftlik evine yerleştirildi. Şehirde veba var gücüyle etkisini gösteriyor. Gün oluyor yüz elli kadar in-san ölüp, toprağa gömülüyor. Bizim aramızdan ölen henüz yok. Hizmetçilerimizden ikisi vebaya yakalandı, fakat iyileştiler. Bununla birlikte, artık şehirde kalamazdık. İki gün önce ev halkıyla birlikte çadır kurarak, içinde yaşamaya başladık. Gerçekten gü-zel bir yerde konaklıyoruz. Bu korkunç illet, bütün neşemizi kaçırdı. Artık pek güle-miyoruz. Bu o kadar berbat bir illet ki, insanın sabahleyin hiçbir şeyi yokken, akşam sularında rahatsızlanmaya başlıyor. İkinci gün hastalanıp, üçüncü gün de aramızdan ayrılıyor.” (44. mektup, bkz. 184. mektup)

Mektuplarda pek çok kez dile getirilen konulardan bir tanesi doğadaki olağanüstü hadiseler-dir. Bunların arasında Aralık ayındaki yüksek sıcaklıklar (160. mektup), dörtten beş aya ka-dar sürebilen kuraklık dönemleri (163., 169. mektuplar) ve Ekim ayındaki kar (184. mektup)

sayılabilir. Mikes 1724 yılının aralık ayında bahsi geçen gök gürültüsünü okuduğu kitaplarından aldığı hafif müstehçen bir hikâye ile birleştirmektedir:

„Buralarda sıcak günlerle birlikte sıcak yağmurlar ve gök gürültüleri olduğuna, acaba bizim memlekette yaşayanlar inanırlar mı? Hiç olmazsa siz inanmalısınız, çünkü ya-lan söylemiyorum. Bundan çok ve şiddetli gök gürültüsü yazın bile olmaz. Yıldırımın çok seyrek düşmesi ise takdire şayan bir durum. Yıldırımların müthiş gücü hakkında çeşitli bilgileriniz olduğuna eminim. Benim okuyarak öğrendiğim kadar matrağını duymamışsınızdır. Her aklıma geldiğinde gülerim. Yazayım, siz de gülün: Roma’da bir Fransız elçisi şiddetli bir gök gürültüsü varken karısıyla birlikte yemek yiyor-muş. Pencerele açık olduğu için yıldırım evin içine gitmiş. Elçinin hanımı bir sıcak-lık duymuş. Neresinde siz bilin bakalım? Sofrada olduğu için elini altına götüreme-miş. Sofradan kalktıktan sonra, yıldırımın onu ütülediğini görüp gülmeye başlamış. Neresini yokladığını tahmin edin Sevgili Teyzem. Buna kim gülmez? ...” (58. mektup)

1726 (77. mektup) ile 1752 (186. mektup) yılları arasında Mikes bir deprem hakkında bilgi verir; birincisinde düğün ile biten bir olayı hikâyemsi bir anlatımla birleştirir:

„Türk beyi de, kızın nişanlısına sadakatini takdir ederek onları serbest bırakır. Üçü bir-den sağ salım memleketlerine ve evlerine dönerler. Çok geçmeden düğünleri de yapı-lır. Sevgili Teyzem, galiba yeraltında oturan insanlar da düğün yapmış ve oynamışlar. Çünkü evvelsi gün altımızdaki yerin oldukça sallandığını duyduk. Bütün şehri bir ara-baya yükleyip, bizi bir yere götüreceklerini sandık. Bütün bu yer sallantıları arasında ben yine sizin kulunuzum Sevgili Teyzem.” (77. mektup)

Özetle: Mikes’in Tekirdağ’da edindiği tecrübeler kendisini kabul eden kültür hakkındaki görüşlerini epey şekillendirmiştir. Etnik, kültürel, uygarlık ve tarihsel anlayış hakkındaki farklılıklara karşı keskin bir bakışı vardır. Mikes Tekirdağ’da sadece Türklerin değil Yunanlı, Ermeni ve Yahudilerin hâkim olduğunu ve bunların da mülteciler gibi toplumdan soyut-lanmış bir halde yaşadığını gözlemler. Mikes yapıtında Tekirdağ toplumunun yaşamında belirleyici olan gelenek ve görenekleri belgelemektedir. Türkçeye hâkim olmadığı için gör-sel izlenimlerini odak haline getirmiştir. Kendisini yıllar geçtikçe yerli hisseden Mikes’in yabancı çevreye olan bakışı genellikle kendine has bir özellik taşır. Yine de objektif olmak için çaba sarf etmiştir. Basmakalıp genellemelerden genellikle uzak durmuştur. Bireysel çiz-gileri ve genel kültürel özellikleri birbirinden ayırmak konusunda olağanüstü yetisi vardır.

Kendi ahlaki değerler sisteminin bilincindedir, fakat bu çoğunlukla arka plana iti-lir ya da orantılıdır. Gözlemlerini hemen hemen her zaman esprili ve nazik bir şekilde ak-tarır, yöresel hadiseler ve kişiler, sürgündeki duruma göre Fransa’da edindiği tecrübelere ve Türkiye’deki çevreye göre değerlendirir. Gündelik hayattan kesitler ve doğa tasvirle-rinde de düşüncelerini aktarır. İç dünyası ve ahlaki düşünceleri, tüm doğu ambiyansı, ya-zarın kişisel duygularında yansıtılır. Uygarlık-barbarlık, merkez-taşra karşıtlıkları ve batı

gözüyle doğu kültürlerinin tasviri ve dil stratejileri Mikes'in yazım biçiminde hemen hemen hiç söz konusu değildir.

Mikes'in Tekirdağ ve çevresi ile ilgili dile getirdiği tasvirlerin, yaşadığı döneme ait olan kaynaklara bakıldığında, ne ölçüde örtüştüğü gelecekte araştırılması gereken bir konudur. Ve aynı zamanda Mikes'in „ötekiye” olan eğiliminin nasıl oluştuğunu, nerden kaynaklandığını ve hangi söylem tercihlerinin onu yabancı konusuyla ilgili olarak, yaratıcı okumaya yol açtığının da gösterilmesi gerekmektedir. Pek çok mektupta bahsi geçen Allah'ın insanlar için değişik yerlere dağıttığı ekmek hakkındaki İslam inancına ait efsanesinin ve 190. mektupta eklenen Ramazan'ın nasıl ortaya çıktığı ile ilgili Fars efsanesinin kaynaklarının tespit edilmesi başlı başına bir görev olmalıdır. Aynı zamanda Mikes'in de kullandığı Tekirdağ'daki Rákóczi kütüphanesinin yararlanılabilir hale getirilmesi de araştırma konularından bir tanesi olması gerekmektedir.

Almanca yazılan makaleyi Türkçeye çeviren: Yıldız Aydın